

NEDERLANDSE DEFENSIE- EN VEILIGHEIDSGERELATEERDE INDUSTRIE 2019

Den Haag, 16 oktober 2019
Eindrapport

Inhoud

Management samenvatting.....	3
1 Inleiding.....	5
2 Trendanalyse 2010-2017.....	6
2.1 Kernindicatoren NL-DVI 2010-2017.....	6
2.2 Belang NL-DVI voor de economie.....	8
3 Kenmerken NL-DVI.....	8
3.1 De bedrijven.....	8
4 Arbeid NL-DVI.....	13
4.1 Arbeidsplaatsen.....	13
4.2 Opleidingsniveau.....	15
5 Financiën.....	16
5.1 Omzet en toegevoegde waarde.....	17
5.2 Resultaat.....	18
6 Concurrentiepositie en ondernemersklimaat 2019.....	19
6.1 Gepercipieerde sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen.....	19
6.2 Concurrentiepositie.....	20
6.3 Internationale positionering.....	22
7 Overheidsbeleid.....	24
Bijlage I: onderzoeksoptzet kwantitatief onderzoek.....	28

Management samenvatting

Dit rapport presenteert de resultaten van het onderzoek naar de positie van de Nederlandse Defensie en Veiligheidsgerelateerde Industrie (in dit rapport aangeduid met NL-DVI). Het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK), in het bijzonder het Commissariaat Militaire Productie (CMP), laat dit onderzoek periodiek uitvoeren. In 2002, 2006, 2012 en 2016 zijn vergelijkbare rapporten uitgebracht.

De doelstellingen van dit onderzoek zijn inzicht te krijgen in:

- omvang, kenmerken en positie van de NL-DVI in 2017 en hun betekenis voor de Nederlandse economie, inclusief een analyse van de trends ten opzichte van de cijfers van de rapporten die in 2012 en 2016 gepubliceerd werden;
- de verwachting van NL-DVI ten aanzien van de ontwikkeling van de markt in 2019 en later, en de kansen en bedreigingen die men daarbij ziet;
- de bekendheid, meningen en verwachtingen van de NL-DVI met betrekking tot de Defensie Industrie Strategie (DIS), de Defensienota 2018, met daarin het investeringsprogramma en andere relevante Defensienota's;
- de Landgebonden industrie (de industrie rondom de landmacht).

De voornaamste kengetallen van de omvang, kenmerken en positie van de NL-DVI in 2017 zijn in onderstaande tabel opgenomen.

Indicator		
Schatting aantal bedrijven	342	
DVI-omzet (omzet NL-DVI op gebied Defensie&Veiligheid)	5,01	€ miljard
DVI-omzet als deel van de totale omzet van bedrijven	12	%
DVI Toegevoegde waarde ¹	2,01	€ miljard
DVI export	3,58	€ miljard
DVI arbeidsplaatsen (arbeidsplaatsen specifiek voor defensie&veiligheidsactiviteiten)	19.247	
DVI arbeidsplaatsen R&D (absoluut)	7.364	
DVI arbeidsplaatsen R&D (% van DVI arbeidsplaatsen)	38	%

¹ De definitie van toegevoegde waarde is het verschil tussen de marktwaarde van productie en de daarvoor ingekochte grondstoffen. Het is dus gelijk aan de omzet minus de inkoop.

Op basis van het verrichte onderzoek, zijn onze belangrijkste bevindingen als volgt:

1. Ten opzichte van 2014 is in 2017 de omzet van de NL-DVI met 10% toegenomen. Het belang van NL DVI houdt daarmee gelijke tred met de Nederlandse economie.
2. Het ligt voor de hand dat de stijging van de omzet vooral veroorzaakt wordt door een stijging van de export.
3. Het aantal arbeidsplaatsen binnen de NL DVI is ten opzichte van 2014 met 20% gedaald. Dit gaat gepaard met een forse verhoging van de omzet per arbeidsplaats van €183.000 naar €260.000.
4. De bedrijven hebben gemiddeld genomen een positieve verwachting van de ontwikkeling van omzet en arbeidsplaatsen in de komende 2 jaar. Onder andere de investeringsprogramma's van defensie zorgen voor optimisme in de NL DVI sector.
5. De R&D intensiteit specifiek van de defensie- en veiligheidsactiviteiten van de NL-DVI is hoog en is gestegen van 32% naar 38%.
6. Deze kennisontwikkeling heeft vaak geleid tot nieuwe producten. Bij 75% van de bedrijven heeft het geleid tot nieuwe producten voor de defensie/veiligheidsmarkt, bij 70% van de bedrijven tot nieuwe producten voor de civiele markt.
7. NL-DVI ziet zich goed in staat te concurreren met buitenlandse ondernemingen, al verwacht men een toenemende concurrentie op de DVI markt. Er bestaat echter wel angst dat bedrijven uit grote Europese landen de Europese defensiemarkt zullen gaan domineren.

1 INLEIDING

Dit rapport presenteert de resultaten van het kwantitatieve onderzoek naar de positie van de Nederlandse Defensie en Veiligheidsgerelateerde Industrie (aangeduid met NL-DVI). Het ministerie van Economische Zaken en klimaat (EZK), in het bijzonder het Commissariaat Militaire Productie (CMP), laat dit onderzoek periodiek uitvoeren. In 2002, 2006, 2012 en 2016 zijn vergelijkbare rapporten uitgebracht, zie onderstaande tabel 1.

Tabel 1, periodieke kwantitatieve onderzoeken Nederlandse Defensie&veiligheidsindustrie

publicatiedatum	scope	peiljaren
2002	defensie industrie	2000
2006	defensie industrie	2004
2012	defensie en veiligheidsindustrie	2010
2016	defensie en veiligheidsindustrie	2014
2019	defensie en veiligheidsindustrie	2016, 2017

Het onderzoek bestond uit een enquête onder Nederlandse bedrijven die producten en diensten leveren aan de Nederlandse en buitenlandse Defensie en veiligheidsinstellingen (de onderzoekspopulatie), aangevuld met enkele interviews met relevante bedrijven en gesprekspersonen.

In dit onderzoek wordt een bedrijf als onderdeel van DVI beschouwd als het in de afgelopen jaren heeft geleverd aan binnenlandse of buitenlandse organisaties en bedrijven op het gebied van defensie- of veiligheid, of voor hen in de komende jaren relevant zal zijn. Om de lijst van relevante bedrijven vast te stellen is de bedrijvenlijst van het eerdere onderzoek dd. 2016 als startpunt gebruikt. Van de bedrijven op deze lijst is eerst nagegaan of ze nog bestaan en defensie- en veiligheidsproducten en -diensten aanbieden. Daarna is de lijst aangevuld met gebruikmaking van informatie van NIDV, CMP en bureauonderzoek. De uiteindelijk gehanteerde lijst van bedrijven is in nauw overleg met het CMP vastgesteld.

De nadruk heeft gelegen op de actualisering van de bij eerdere onderzoeken verkregen kwantitatieve gegevens van de NL-DVI en niet op onderzoek ter verklaring van de verkregen resultaten. Wèl hebben we waar zinvol de waarschijnlijke verklaringen aangegeven. Deze zijn besproken met CMP.

2 TRENDANALYSE 2010-2017

2.1 Kernindicatoren NL-DVI 2010-2017

De kernindicatoren voor de NL DVI werden eerder, in de rapporten van 2012 en 2016, aan het CMP gerapporteerd. Deze kernindicatoren hadden betrekking op respectievelijk peiljaren 2010 en 2014 (zie ook tabel 1). De kernindicatoren in dit rapport hebben betrekking op peiljaar 2017 en worden in onderstaande tabel 2 met peiljaren 2010 en 2014 vergeleken.

Tabel 2, Kernindicatoren NL DVI

	2010 defensie en veiligheid	2014 defensie en veiligheid	2017 defensie en veiligheid	Mutatie 2014 tov 2010	Mutatie 2017 tov 2014
Relevante populatie (NL-DVI)	286	354	342	+24%	-3%
Omzet DVI	€3,10 mld.	€4,54 mld.	€5,01 mld.	+46%	+10%
Omzet DVI als % van de totale omzet van de DVI bedrijven	7%	15%	12%		
Waarvan DVI-export	€2,18 mld.	€3,09 mld.	€3,58 mld.	+42%	+16%
Aantal DVI arbeidsplaatsen	14.420	24.800	19.247	+72%	-22%
Aantal DVI R&D arbeidsplaatsen	4.554	7.995	7.364	+76%	-8%
%	32%	32%	38%		
Omzet DVI per arbeidsplaats	€215.000,-	€183.000,-	€260.300	-15%	+42%

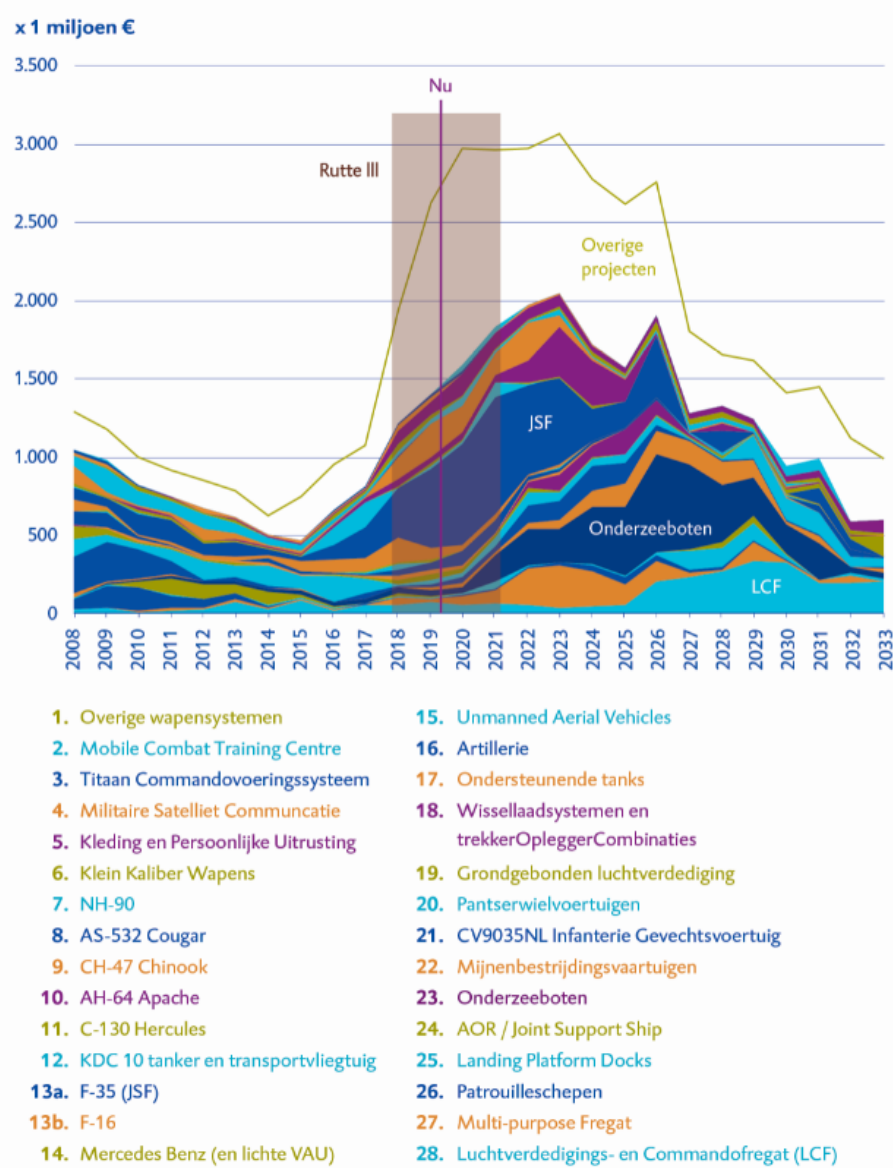
Ten opzichte van 2014 is in 2017 de omzet van de NL-DVI met 10% toegenomen. Omdat de export met een vergelijkbaar bedrag is gestegen ligt het voor de hand dat de stijging van de omzet veroorzaakt wordt door een stijging van de export. De binnenlandse afzet (omzet minus export) is licht afgenomen, ondanks de toename in defensie-investeringen, zie hiernavolgende figuur 1. Het aantal DVI arbeidsplaatsen daalt met ruim 20%, terwijl de gemiddelde omzet per arbeidsplaats toeneemt van € 183.000 naar ruim €260.000. De DVI-bedrijven zijn onverminderd R&D intensief. De R&D intensiteit stijgt naar 38 % van het aantal arbeidsplaatsen.

In figuur 1 is een overzicht gegeven van de ontwikkeling van de defensie-investeringen in de periode 2008-2033. Wat daaruit blijkt, is dat in peiljaar 2017 de investering in defensiemateriaal op ongeveer hetzelfde niveau ligt als in 2010. Vanaf 2020 en de jaren daarna zullen de investeringen naar verwachting verdrievoudigen, met een piek boven de € 3 miljard. Zelfs op dit moment zouden de investeringen volgens de rekenkamer al boven de €2,5 miljard liggen.

Figuur 1 uitgaven defensie aan aanschafprojecten²

Deze kabinetsperiode starten bij Defensie veel nieuwe aanschafprojecten

² Bron: *Algemene Rekenkamer: Lessen van de JSF, 4 maart 2019, grip krijgen op grote projecten voor aanschaf defensiemateriaal*

Dat verklaart ook ten dele het optimisme van de NL DVI. Het zal interessant zijn om in 2020 of 2021 te bezien of dit ook daadwerkelijk tot een substantiële omzetstijging heeft geleid in de NL-DVI.

2.2 Belang NL-DVI voor de economie

Het belang van NL DVI voor de Nederlandse economie kan worden afgeleid van haar omzet in relatie tot het BNP van Nederland. Onderstaande tabel 3 laat zien dat het belang van de NL-DVI in 2017 in absolute zin (in €) ten opzichte van 2014 weliswaar is toegenomen met 10%, maar in relatieve zin ten opzichte van het BNP niet is gestegen: NL-DVI houdt in de periode 2014-2017 gelijke tred met de Nederlandse economie. Er is wèl een significante stijging van €3,10 miljard naar €4,54 miljard te zien van het belang van NL DVI in de periode daarvoor (2010-2014).

Tabel 3, defensie en veiligheid omzet t.o.v. BBP³

Peiljaar	2010	2014	2017
BBP	€ 631,5 mld.	€ 662,8 mld.	€ 725,4 mld.
NL-DVI omzet	€ 3,10 mld.	€ 4,54 mld.	€ 5,01 mld.
%	0,49%	0,68%	0,69%

3 KENMERKEN NL-DVI

In de enquête is de bedrijven gevraagd naar een aantal kenmerken. In dit hoofdstuk gaan we in op de verkregen antwoorden.

3.1 De bedrijven

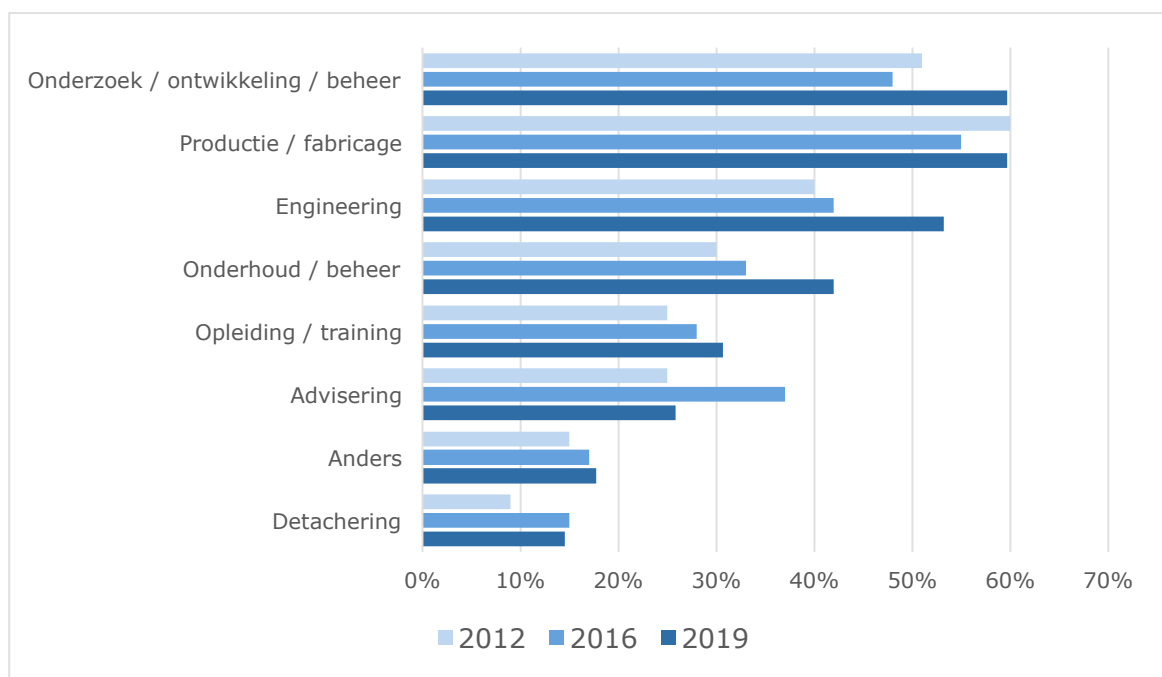
Bij de enquête is gevraagd naar de aard van de activiteiten die bedrijven uitvoeren, waarbij onderscheid gemaakt is tussen verscheidene typen productontwikkeling, productie en dienstverlening. In figuur 2 zijn de antwoorden afgezet tegen de antwoorden van eerdere onderzoeken in 2016 en 2012, toen dezelfde vraag werd gesteld.

³ Bron BBP: statline.cbs.nl

In de periode 2012-2019 hebben de bedrijven hun spectrum van activiteiten verbreed, van gemiddeld 1,3 activiteiten in 2012 naar 2,7 activiteiten in 2016 en 3,2 activiteiten in 2019. De aanleiding zou kunnen zijn dat bedrijven in een periode waarin het bedrijfsmatig slecht ging (rond 2012) de noodzaak hebben gevoeld zichzelf door te ontwikkelen en met succes nieuwe activiteiten hebben ontplooid. De grafiek laat zien dat bedrijven met name groeien op gebied van R&D, engineering en ook in toenemende mate in onderhoud / beheer en opleiding / training. Herkenbaar voorbeeld is Scania dat nu niet alleen de voertuigen levert maar ook het grootste deel van het onderhoud doet en ook de opleiding verzorgt voor personeel bij defensie.

figuur 2, type activiteiten NL DVI bedrijven

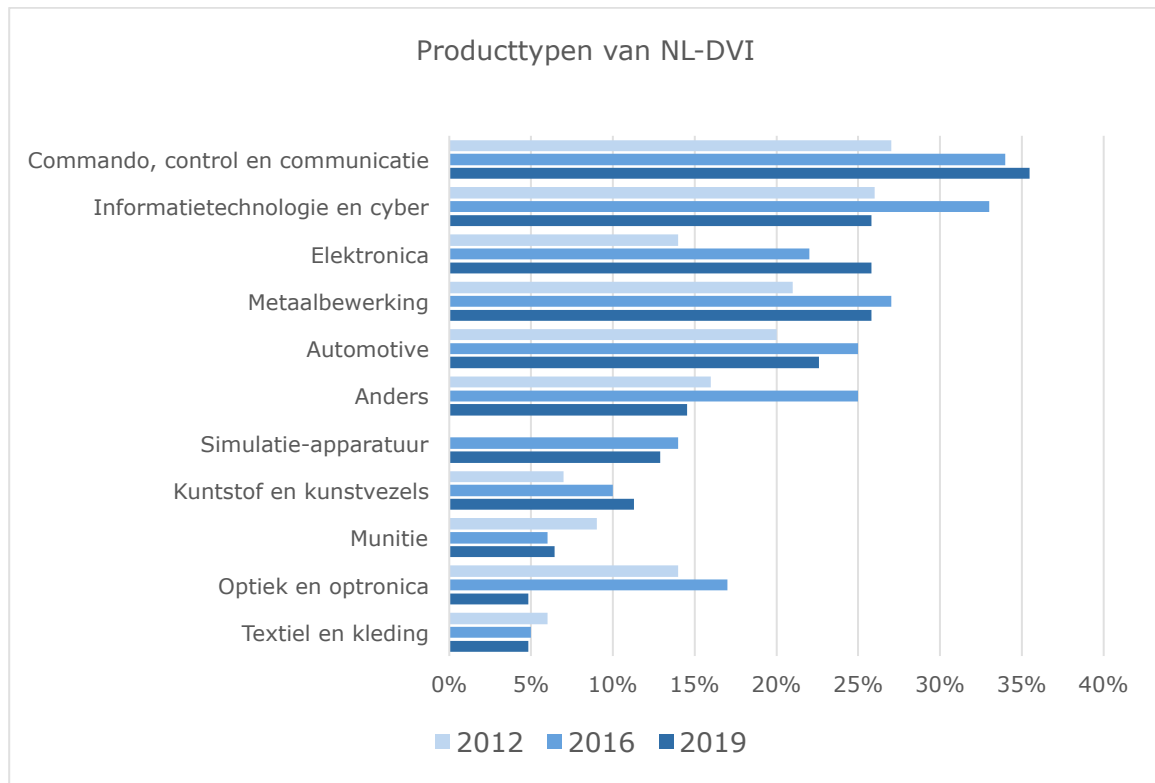

Figuur 3 geeft het overzicht weer van de typen producten waarmee bedrijven actief zijn. Daarbij is ter wille van de vergelijkbaarheid dezelfde indeling gebruikt die in de eerdere rapporten werd gekozen. Het aantal terreinen per bedrijf waarop het NL-DVI bedrijf actief is, nam toe van gemiddeld 1,3 in 2010 tot 3,4 in 2014, wat duidt op een grotere mate van diversificatie. Tussen 2015 en 2019 nemen we een afname waar van gemiddeld 3,4 naar 2,3. Dit kan erop duiden dat als gevolg van het verbeteren van de marktpositie van DVI-bedrijven er weer een concentratie op kernactiviteiten plaatsvindt. Met name bij commando, control en

communicatie en elektronica is groei waar te nemen. Opvallend is dat op de terreinen van informatietechnologie en cyber het aantal producten afneemt.

figuur 3, producten van NL DVI

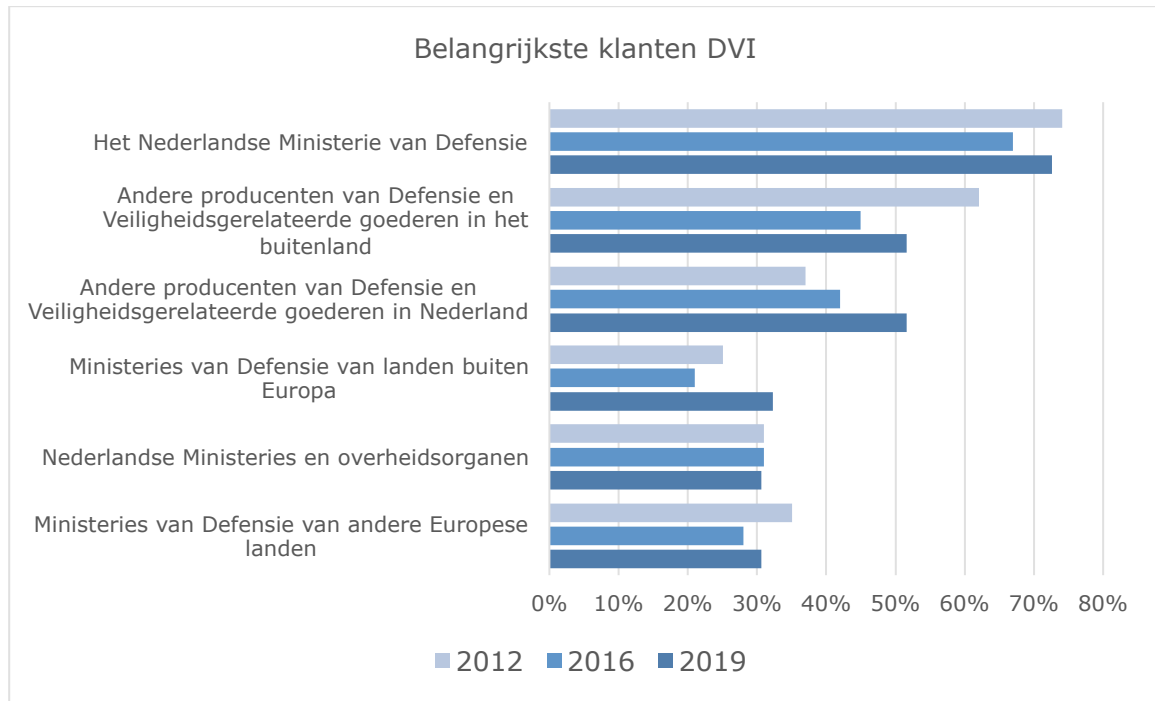

Figuur 4 laat zien dat in 2019 de belangrijkste klant voor de NL-DVI, net als in 2012 en 2016, het Nederlandse Ministerie van Defensie is.

Het belang van vrijwel alle andere categorieën als klant neemt toe. Dit kan duiden op een betere marktpenetratie van de NL-DVI bedrijven en potentiële groei in de markt in combinatie met marktontwikkeling. Daarnaast kan het ook duiden op meer samenwerking en meer verticale integratie in de productieketen. Ook neemt de levering aan buitenlandse bedrijven en defensieorganisaties toe. Dit lijkt te passen in het beeld van de toename van de export.

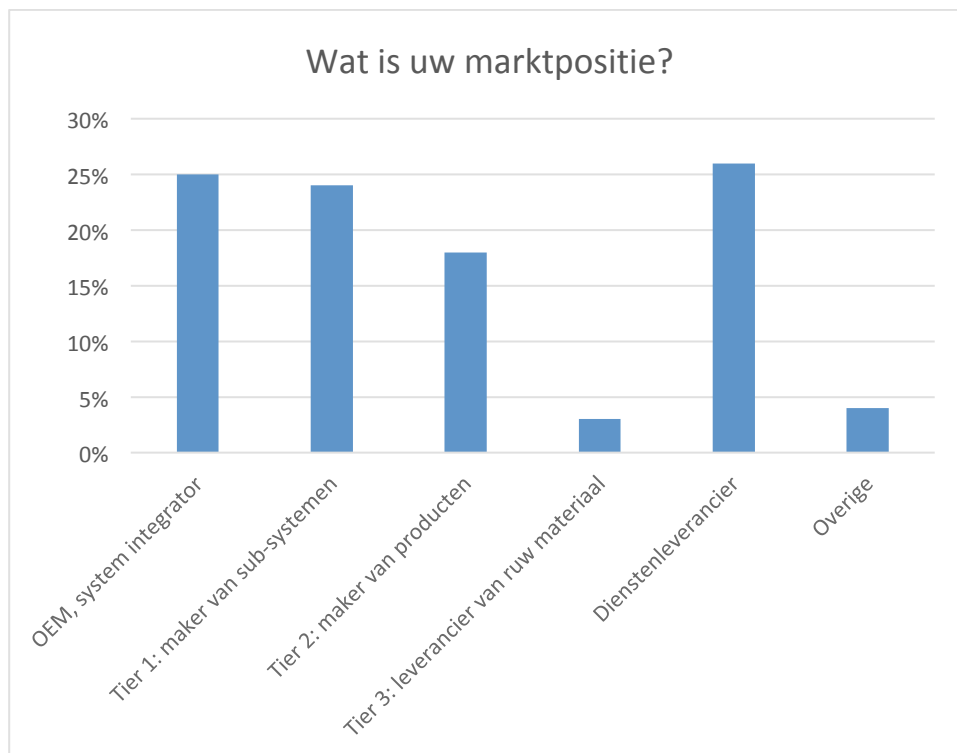
figuur 4, belangrijkste klanten van NL DVI

Er zit een flinke spreiding in de marktpositie van de Nederlandse DVI-bedrijven. Uit figuur 5 blijkt dat bijna een kwart van de DVI-bedrijven zich beschouwt als een OEM-er. Een kwart beschouwt zich als een dienstenleverancier en ook bijna een kwart van de bedrijven ziet zichzelf als producent van subsystemen. We merken op dat de eigen perceptie van de marktpositie van bedrijven niet altijd overeenkomt met die van het ministerie van Defensie dat hieronder verstaat: leverancier van hoofdwapensystemen.

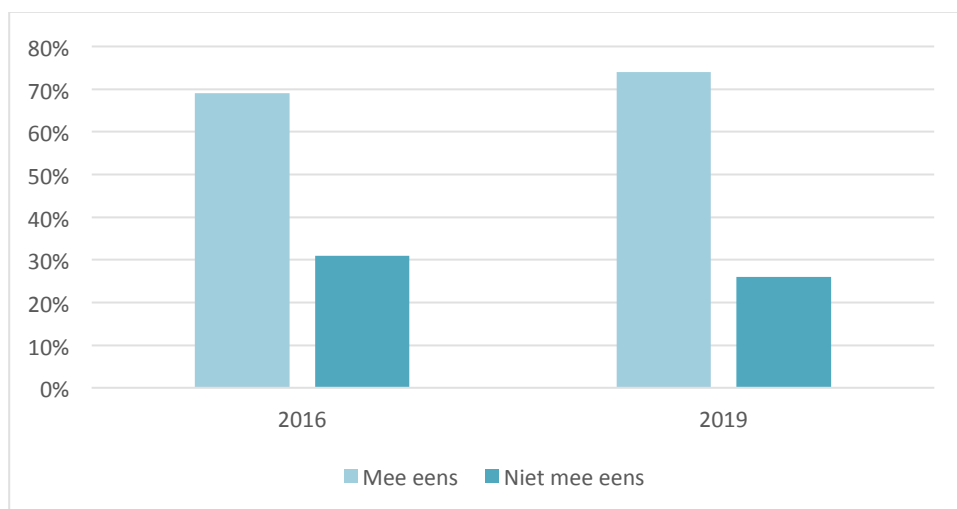

figuur 5, marktpositie NL DVI bedrijven

NL-DVI is een zeer kennisintensieve en innovatieve sector. In het peiljaar 2017 was 38 procent van de arbeidsplaatsen R&D-gerelateerd, meer dan in peiljaren 2014 of 2010 (zie tabel 4 in hoofdstuk 4). R&D binnen de NL-DVI leidt vaak tot nieuwe defensie- en veiligheidsproducten, zie onderstaande figuur 6. In 2019 was dit bij bijna 75 procent van de DVI-bedrijven het geval. Dit is een toename ten opzichte van het eerdere onderzoek uit 2016.

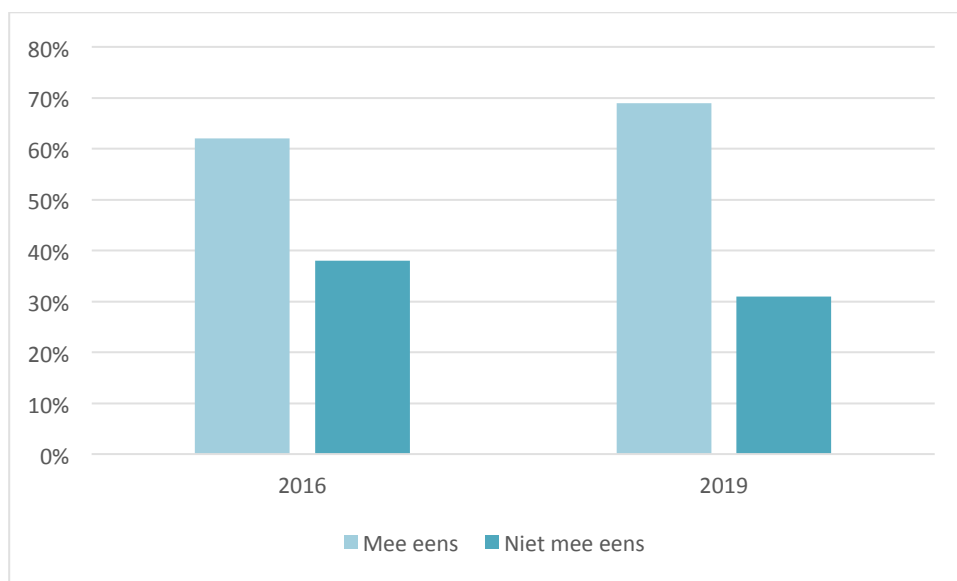
figuur 6, investeringen in R&D leiden tot nieuwe defensie- en veiligheidsproducten

R&D binnen de NL-DVI leidt ook vaak tot civiele producten, zie figuur 7. De civiele spin off stijgt bovendien. In 2019 geeft bijna 70 procent van de bedrijven aan dat deze investeringen in R&D hebben geleid tot producten voor de civiele markt. In 2014 was dit aanzienlijk (7 procentpunten) lager.

figuur 7, investeringen in R&D leiden tot nieuwe civiele producten

4 ARBEID NL-DVI

4.1 Arbeidsplaatsen

Het totaal aantal arbeidsplaatsen bij NL-DVI in 2017 bedraagt circa 110.000 (werkgelegenheid voor zowel defensie- en veiligheid als ook civiele markt). Dat is ruim minder dan 2010 en 2014 en een daling ten opzichte van 2014 met 38 procent. Het is begrijpelijk dat het aantal arbeidsplaatsen enigszins na-ijlt op omzet en toegevoegde waarde. Ook kan een oorzaak van de daling zijn dat de onderzoekspopulatie van bedrijven in vergelijking met het vorige onderzoek gemiddeld bestaat uit kleinere bedrijven, onder meer als gevolg van opsplitsing van grote bedrijven die bij het vorige onderzoek als een geheel werden meegenomen.

Ook het aantal arbeidsplaatsen binnen de NL-DVI, specifiek voor de defensie- en veiligheidsmarkt, is gedaald, ten opzichte van 2014 met 22%. De uitgaven van defensie aan materieelprojecten zijn in die periode gestegen, zie figuur 1. Die stijging van de investeringen vertaalt zich weliswaar niet direct in het aantal arbeidsplaatsen maar toch is de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen opmerkelijk. Tussen 2014 en 2017 is de omzet per arbeidsplaats sterk toegenomen. We verwachten dat het dalende aantal arbeidsplaatsen en de stijging van de omzet per werknemer primair komen door een hoger percentage inkoop in het buitenland maar dat ook een na-ijlend aantal arbeidsplaatsen, en daarmee een hogere productiviteit, een beperkte rol speelt.

Het aantal arbeidsplaatsen in de R&D-DVI is gedaald, met 8 procent maar in relatieve zin veel minder dan het totaal aantal arbeidsplaatsen binnen NL-DVI. De algemene R&D intensiteit van NL-DVI (aandeel R&D medewerkers) is daardoor bij NL-DVI tussen 2014 en 2017 gestegen van ruim 10 procent naar ruim 19 procent.

Het totale aantal arbeidsplaatsen in de R&D daalt iets maar relatief minder dan het totaal aantal DVI arbeidsplaatsen. Het totaal aantal R&D arbeidsplaatsen is toch nog bijna 7.400. De R&D-intensiteit specifiek voor de defensie- en veiligheidstoepassingen is daardoor in die periode toegenomen tot 38 procent. Dat is hoog: van alle arbeidsplaatsen in Nederland is ongeveer 2,7% gerelateerd aan R&D activiteiten⁴. De sector investeert klaarblijkelijk veel in R&D ten behoeve van defensie en veiligheid.

Tabel 4, aantal arbeidsplaatsen en R&D arbeidsplaatsen NL-DVI

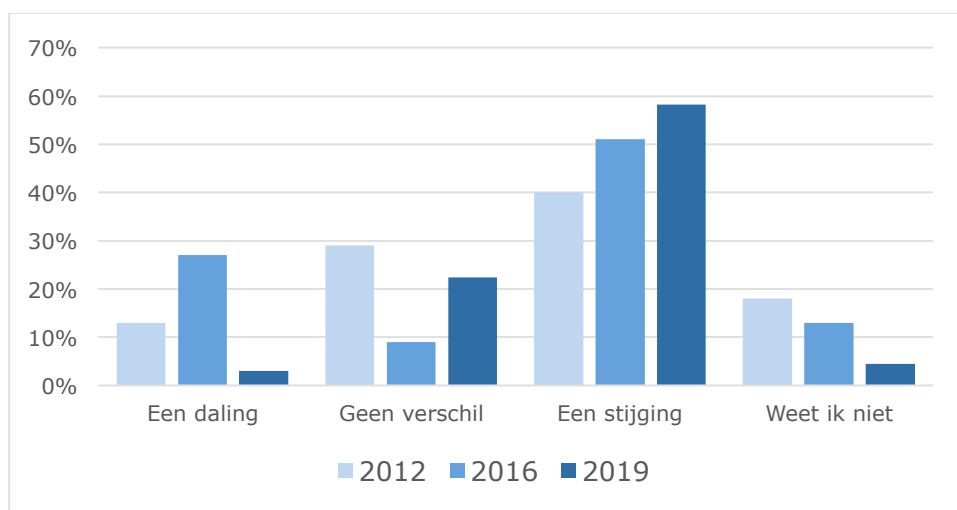
peiljaar	2010		2014		2017	
Totaal aantal arbeidsplaatsen NL-DVI	155.251		178.700		111.122	
Waarvan R&D gerelateerd	14.753	9,5%	18.200	10,2%	21.560	19,4%
Defensie en veiligheids-gerelateerde arbeidsplaatsen NL-DVI	14.242		24.800		19.247	
Waarvan R&D gerelateerd	4.455	32,0%	7.995	32,2%	7.364	38,2%

⁴ CBS, 2018

Figuur 8 laat zien dat de industrie in 2017 positief aankijkt tegen de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen in de komende 2 jaar. Dit is een veel positievere kijk dan bij de eerdere onderzoeken in 2010 en 2014.

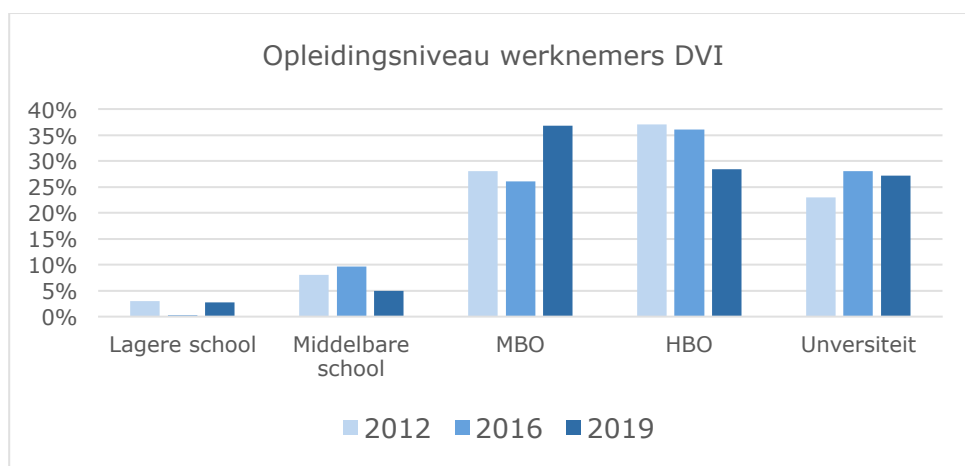
figuur 8, 2-jaarsverwachting ten aanzien van het aantal arbeidsplaatsen

4.2 Opleidingsniveau

De NL-DVI is een kennisintensieve sector, 55% van de werknemers heeft een HBO of universitaire opleiding, veel hoger dan het gemiddelde van de Nederlandse beroepsbevolking (30%)⁵. Dit is echter een daling ten opzichte van 2015.

figuur 9, trends in opleidingsniveau werknemers NL-DVI

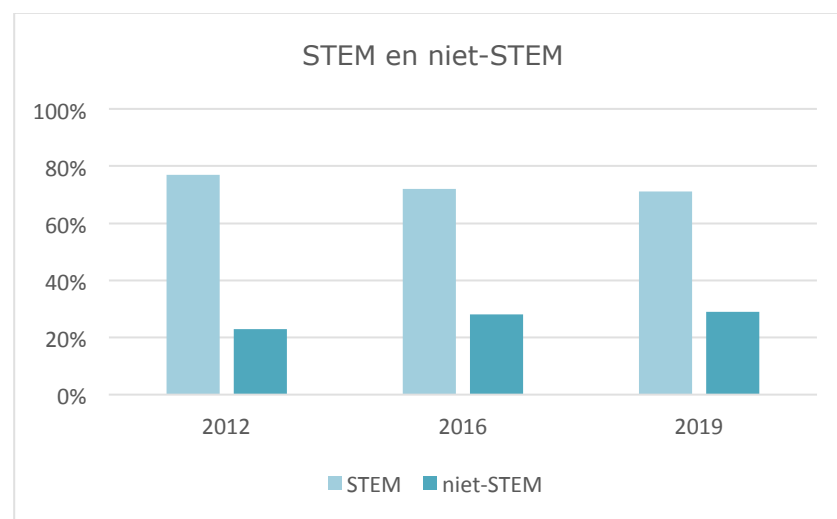
⁵ bron CBS, 2017

Dat zou te maken kunnen hebben met een tekort op de arbeidsmarkt voor hoger technisch personeel. Medewerkers met een MBO opleiding worden binnen de DVI tussen 2015 en 2019 substantieel meer ingezet. Dit percentage stijgt van circa 25 naar ruim 35 procent. De personeelsopbouw verandert dus: er is een toenemende behoefte aan vakbekwaam opgeleid personeel vanwege de toenemende complexiteit op uitvoerend niveau.

In de NL DVI blijft sinds 2012 het aandeel van het personeel met een technische opleiding min of meer constant (figuur 10). Onder "STEM" wordt verstaan: werknemers met een opleiding op gebied van Science, Technology, Engineering en Mathematics.

figuur 10, aandeel STEM in personeel NL-DVI

5 FINANCIËN

De financiën van de NL-DVI worden bekeken vanuit het perspectief van omzet, resultaat en toegevoegde waarde. De belangrijkste bevindingen zijn:

- De NL-DVI omzet is met ruim 10% gestegen. Dit wordt tenminste ten dele veroorzaakt door de groei van de omzet per bedrijf;
- De toegevoegde waarde (omzet minus inkopen) van NL-DVI ligt rond de 40% van de omzet;
- De export is met 16 % harder gegroeid dan de omzet. Het aandeel van de export in de omzet is derhalve toegenomen;

- De NL-DVI bedrijven zijn over het algemeen positief ten aanzien van de toekomstige vooruitzichten, zowel ten aanzien van de omzet als het resultaat van de DVI activiteiten;
- Het geboekte resultaat over de defensie- en veiligheidsactiviteiten is grosso modo gelijk gebleven.

5.1 Omzet en toegevoegde waarde

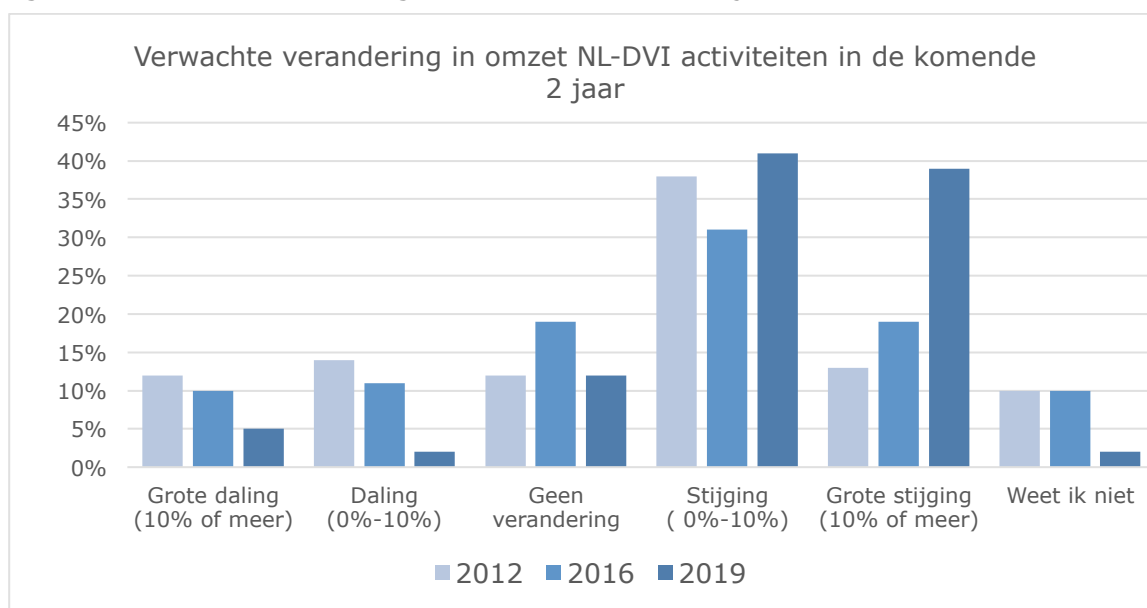
De omzet van NL-DVI op het gebied van defensie en veiligheid in het peiljaar 2017 is sinds 2014 met 10% gestegen (tabel 5). Omdat de populatie van bedrijven niet groeide duidt dat op een groei van de DVI-omzet van de bedrijven.

Tabel 5, DVI omzetontwikkeling 2010-2017

	2010	2014	2017
Omzet defensie- en veiligheidactiviteiten	€ 3,10 mld.	4,54 mld.	€ 5,01 mld.

In 2019 verwachten bedrijven dat deze groei doorzet in de komende 2 jaar. 80 procent van de bedrijven verwacht een omzetgroei, waarvan bijna de helft een omzetgroei van meer dan 10%. Deze verwachting is aanzienlijk positiever dan bij het vorige onderzoek in 2016 toen ongeveer 50 procent een omzetstijging verwachtte.

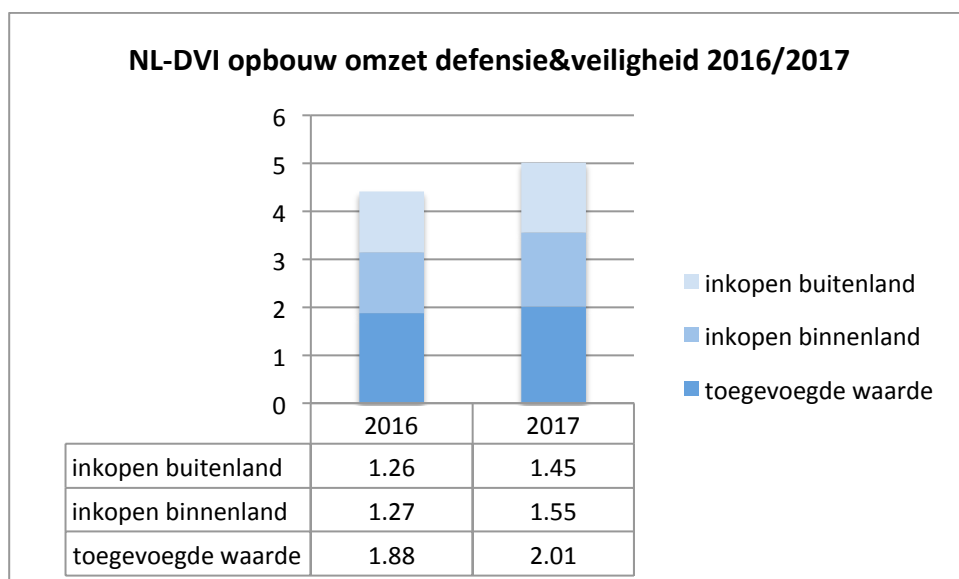
figuur 11, verwachte verandering omzet NL-DVI komende 2 jaar

De positieve houding van het bedrijfsleven valt te verklaren uit de grote investeringsprogramma's die momenteel uitgerold worden (zie figuur 1). Daarnaast lijken er ook exportkansen te liggen op de internationale markt (zie tabel 6)

figuur 12, opbouw omzet NL-DVI

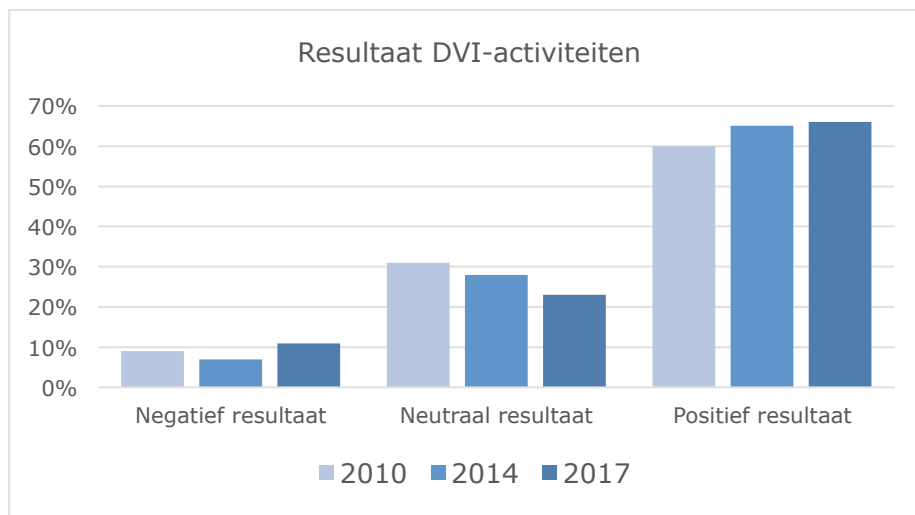
Figuur 12 laat zien hoe de omzet van NL-DVI op het gebied van defensie- en veiligheid is opgebouwd. De toegevoegde waarde van DVI ligt rond de 40 procent van de omzet. De inkopen inclusief die uit het buitenland nemen toe. Uit de interviews en de SWOT analyse concluderen we dat dit verband zou kunnen houden met de krapte op de arbeidsmarkt in Nederland.

5.2 Resultaat

Ten aanzien van het resultaat van de defensie- en veiligheidsomzet haalt tweederde van de bedrijven een positief resultaat. Dat is min of meer gelijk aan 2014. Het percentage verlieslatende bedrijven is nauwelijks veranderd en ligt rond de 10 procent (figuur 13).

figuur 13, resultaat NL-DVI over de defensie- en veiligheidsomzet

In 2017 liet NL-DVI op het gebied van veiligheid en defensie een flinke omzetsijging zien ten opzichte van 2014. Tabel 6 toont dat die geheel wordt veroorzaakt door een hogere export.

Tabel 6, opbouw omzet 2016/2017 (inkopen inclusief import, en toegevoegde waarde)

DVI	2016		2017	
Omzet DVI	€ 4,40 mld.		€ 5,01 mld.	
Waarvan				
Binnenlandse afzet	€ 1,44 mld.	33%	€ 1,43 mld.	29%
Export	€ 2,97 mld.	67%	€ 3,58 mld.	71%

6 CONCURRENTIEPOSITIE EN ONDERNEMERSKLIMAAT 2019

6.1 Gepercipieerde sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen

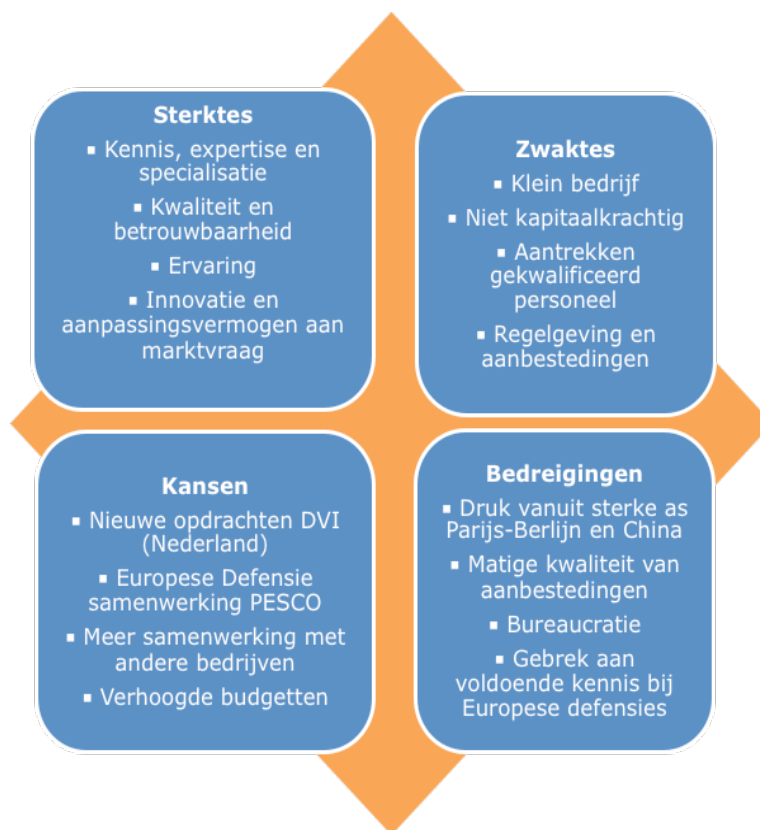
In de enquête is de bedrijven gevraagd naar gepercipieerde sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen. De hoofdlijnen zijn samengevat in figuur 14.

- Op het gebied van de sterktes en zwaktes is niet veel veranderd ten opzichte van de vorige onderzoeken in 2016 en 2012. In het licht van de programma's rond de defensie-investeringen is het belangrijk om de knelpunten op de arbeidsmarkt in ogenschouw te blijven houden.
- Bij de kansen en bedreigingen ontstaat een nieuw beeld. Ten opzichte van de studie in 2015 zorgen de investeringsprogramma's van defensie voor optimisme in de NL-DVI sector. Samenwerking met andere landen en bedrijven wordt vaker als positief ervaren. Bij de bedreigingen overheerst

nu de angst dat Duitsland en Frankrijk de defensiemarkt in Europa zullen gaan domineren. Daarnaast blijkt uit de enquête dat het verwervings- en aanbestedingsproces bij Defensie door bedrijven vaak als een drempel wordt ervaren waardoor het door respondenten als een bedreiging wordt gezien.

figuur 14, SWOT diagram 2019

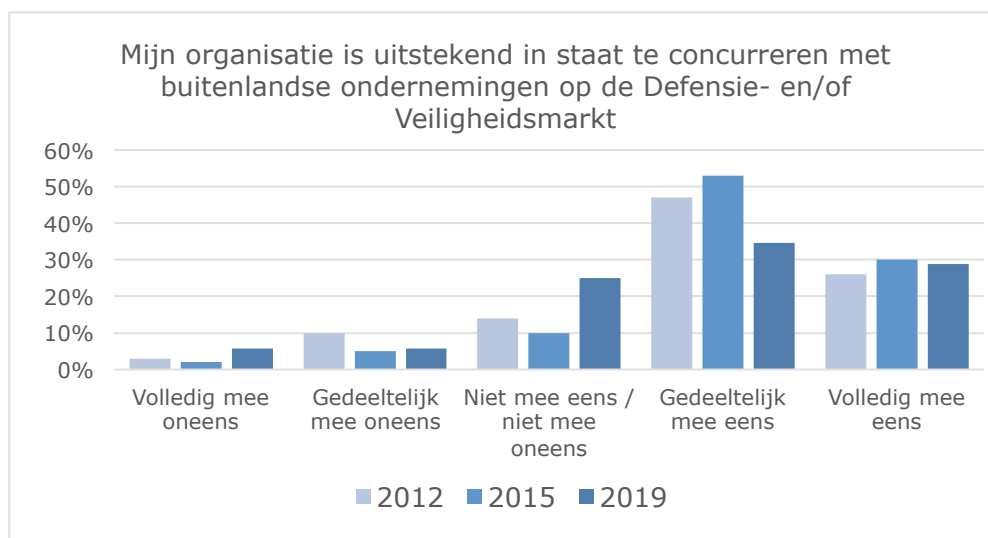

6.2 Concurrentiepositie

Het NL-DVI- bedrijfsleven ziet zich goed in staat te concurreren met buitenlandse ondernemingen. Ruim 60 procent van de bedrijven is het daar mee eens. Dat is lager dan in 2016 en 2012 (figuur 15).

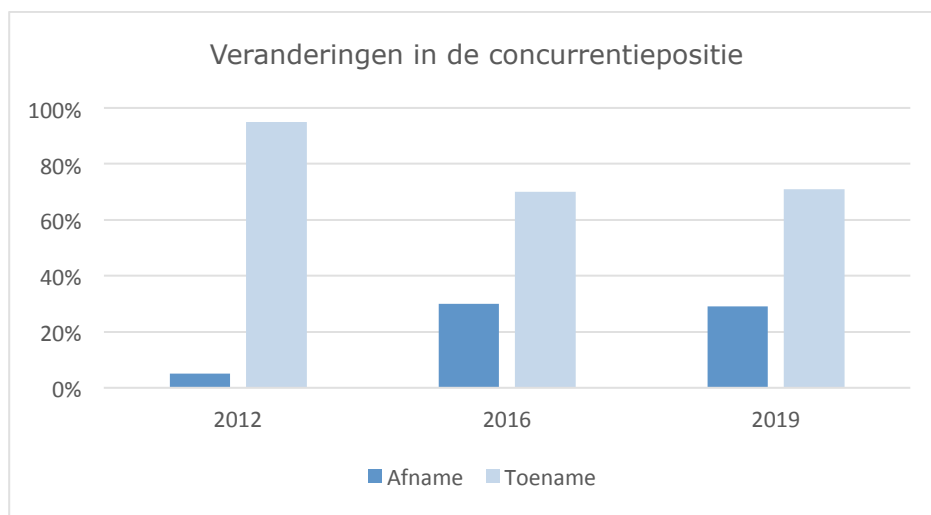

figuur 15, concurrentie van Nederlandse bedrijven

Figuur 16 laat zien dat op de stelling “de komende jaren neemt de concurrentie op de DVI- markt voor mijn bedrijf toe” 71% van de bedrijven antwoordde dat men het er mee eens was. Sinds 2012 verwacht men dus stijgende concurrentie.

figuur 16, veranderingen in de concurrentiepositie

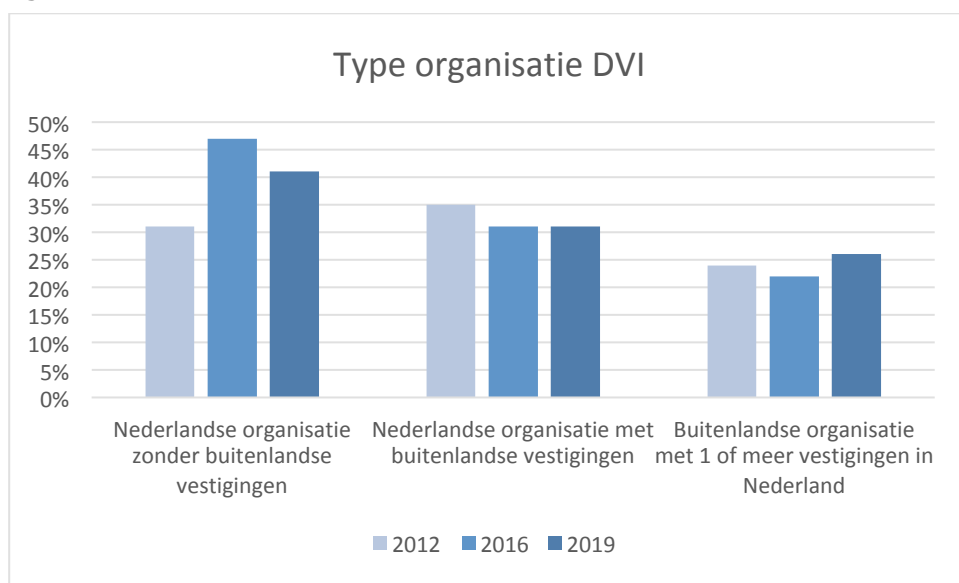
Dit is vrijwel gelijk aan de situatie van 2016, maar nog steeds minder sterk dan in 2012 toen 95% van de bedrijven voelde aankomen dat de concurrentie toe zou nemen. Het beeld dat hieruit naar voren komt, is vrijwel gelijk met dat uit 2014, namelijk dat men stevige concurrentie ervaart, maar ook in staat zijn deze het hoofd te bieden.

6.3 Internationale positionering

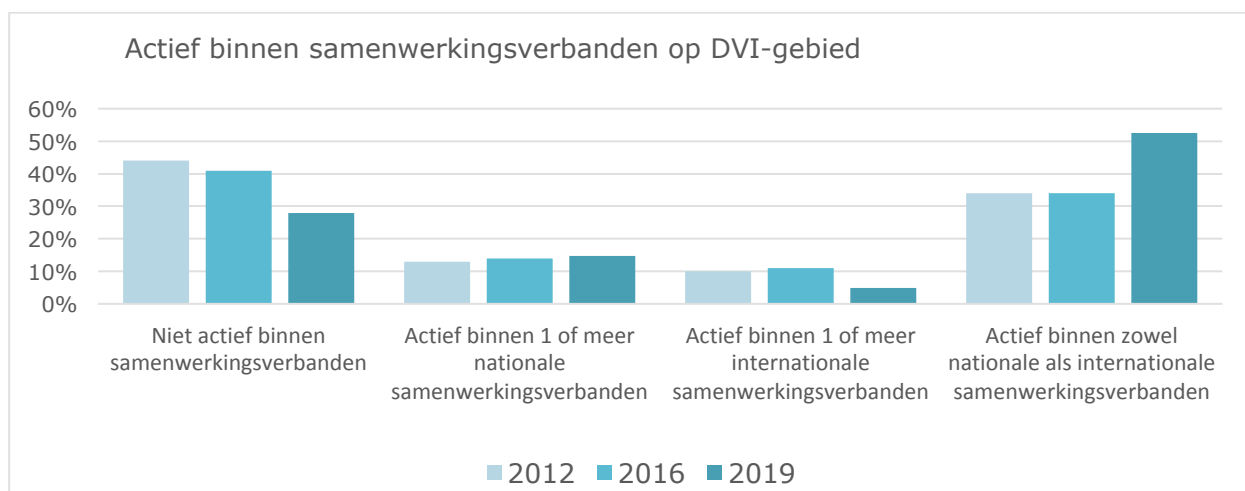
Ruim 70 procent van de NL-DVI bedrijven heeft het hoofdkantoor in Nederland. Daarvan heeft iets minder dan de helft een buitenlandse vestiging. Het aandeel buitenlandse bedrijven met vestiging in Nederland is iets toegenomen tot iets boven de 25%. (Figuur 17).

figuur 17, internationale activiteiten NL-DVI

Opvallend is de toename van deelname in samenwerkingsverbanden. Meer dan de helft van de bedrijven is actief in nationale of internationale samenwerkingsverbanden. Het aantal bedrijven dat in geen enkel samenwerkingsverband actief was, daalde van 43% in 2012 naar 28% in 2019 (figuur 18)

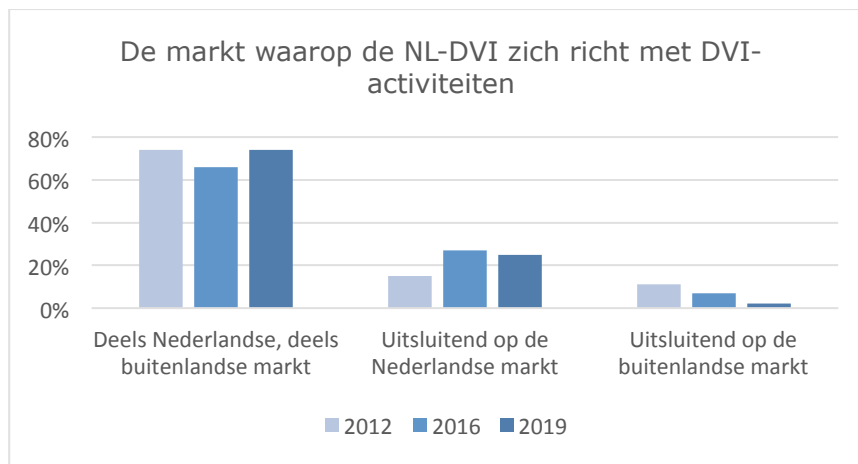
figuur 18, mate van betrokkenheid in samenwerkingsverbanden

De totale export van de NL-DVI bedraagt €3,53 miljard. Dat is ruim 70 procent van de omzet. Dit beeld is sinds 2012 nauwelijks veranderd.

figuur 19, markten waarop NL-DVI zich richt

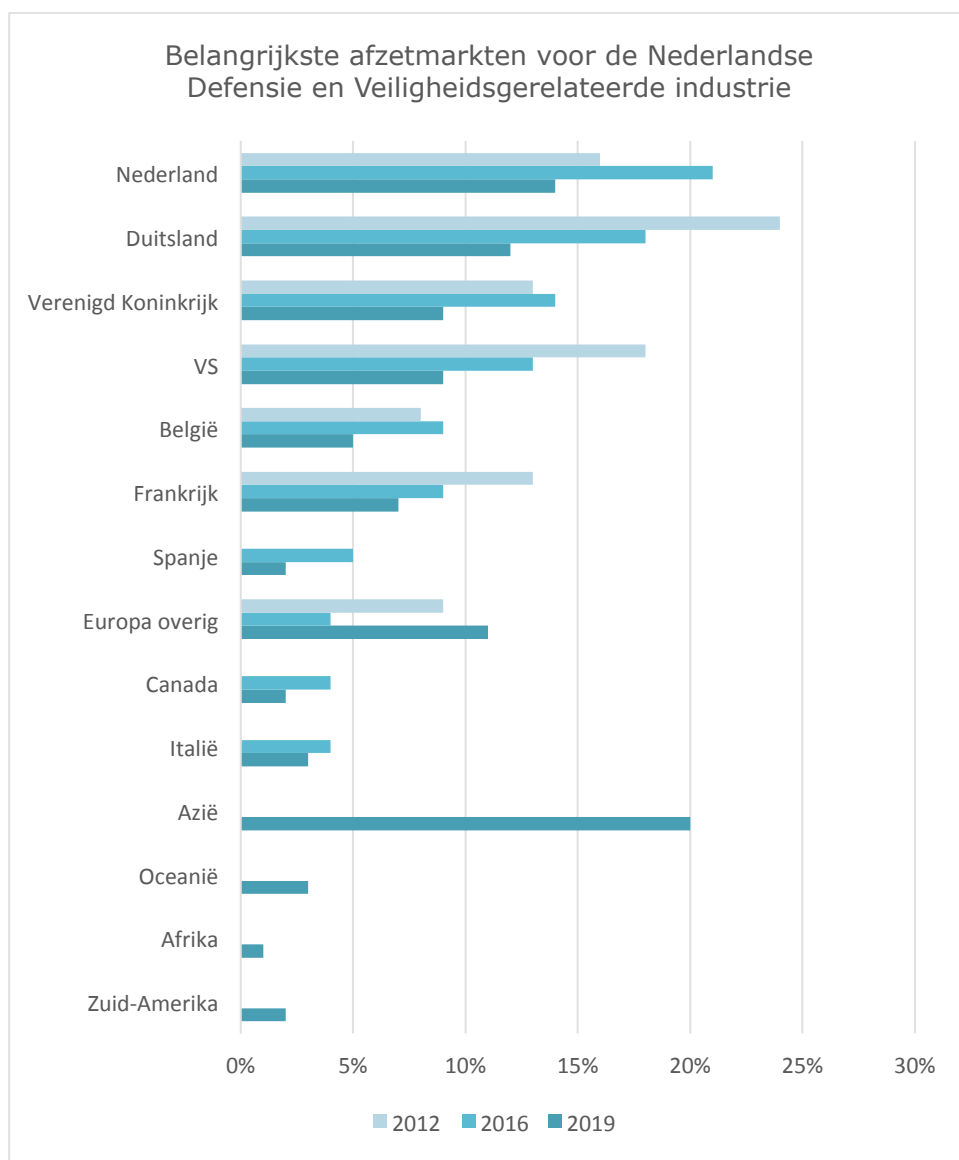

Figuur 20 laat zien dat Nederland, ondanks het grote exportbelang van 70 procent van de omzet, toch de belangrijkste afzetmarkt blijft. Daarna volgen Duitsland, VK en de VS.

Bijzonder ten opzichte van de eerdere onderzoeken is het belang van de Aziatische markt. Deze is enorm in opkomst. Twintig procent van de bedrijven exporteert naar landen in Azië.

figuur 20, belangrijkste afzetmarkten NL-DVI

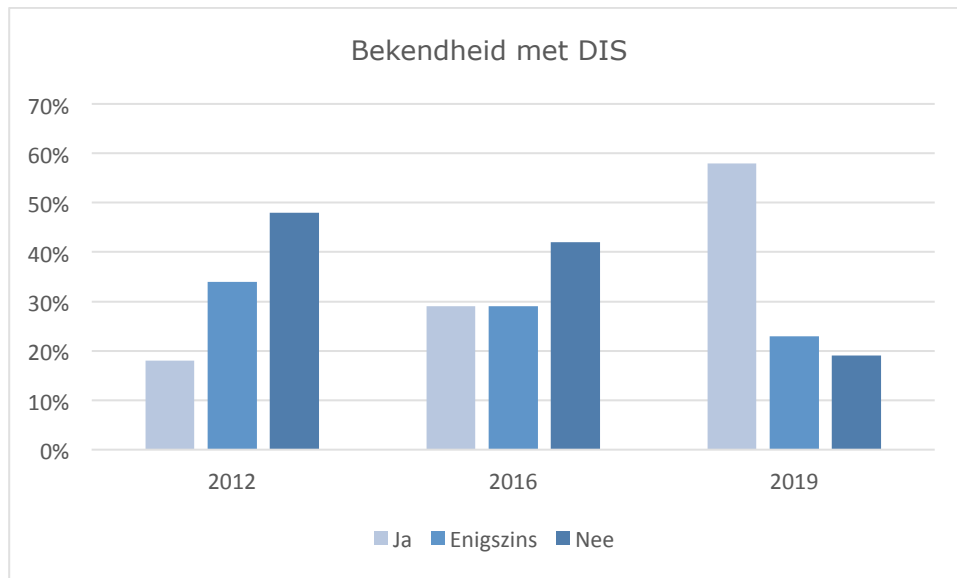

7 OVERHEIDSBELEID

In november 2018 is de nieuwe Defensie industrie strategie(DIS) uitgebracht. Het aantal bedrijven dat bekend is met de DIS is verdubbeld ten opzichte van het vorige onderzoek.

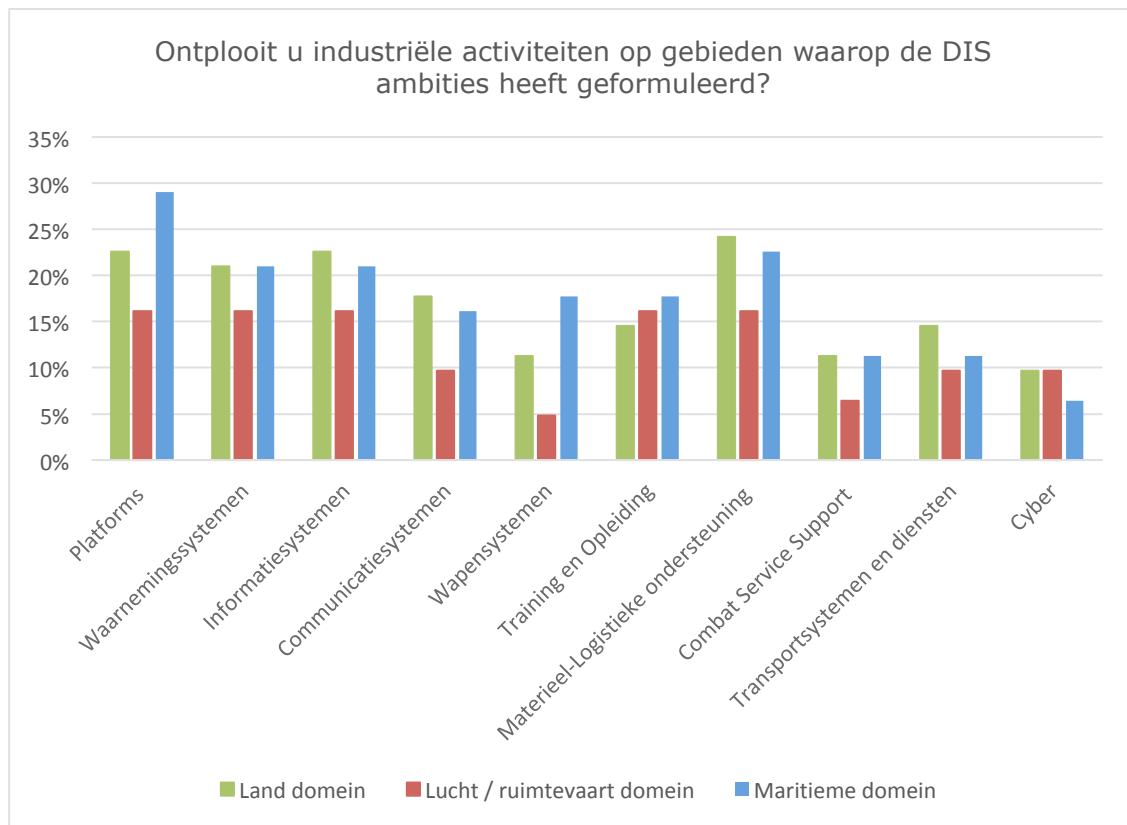

figuur 21, bekendheid met de DIS

Binnen de DIS is een aantal prioritaire domeinen aangegeven. De NL-DVI bedrijven zijn zowel op het land-, maritieme en het luchtdomein op alle terreinen in meer of mindere mate actief. De DIS heeft daarmee een goede voedingsbodem.

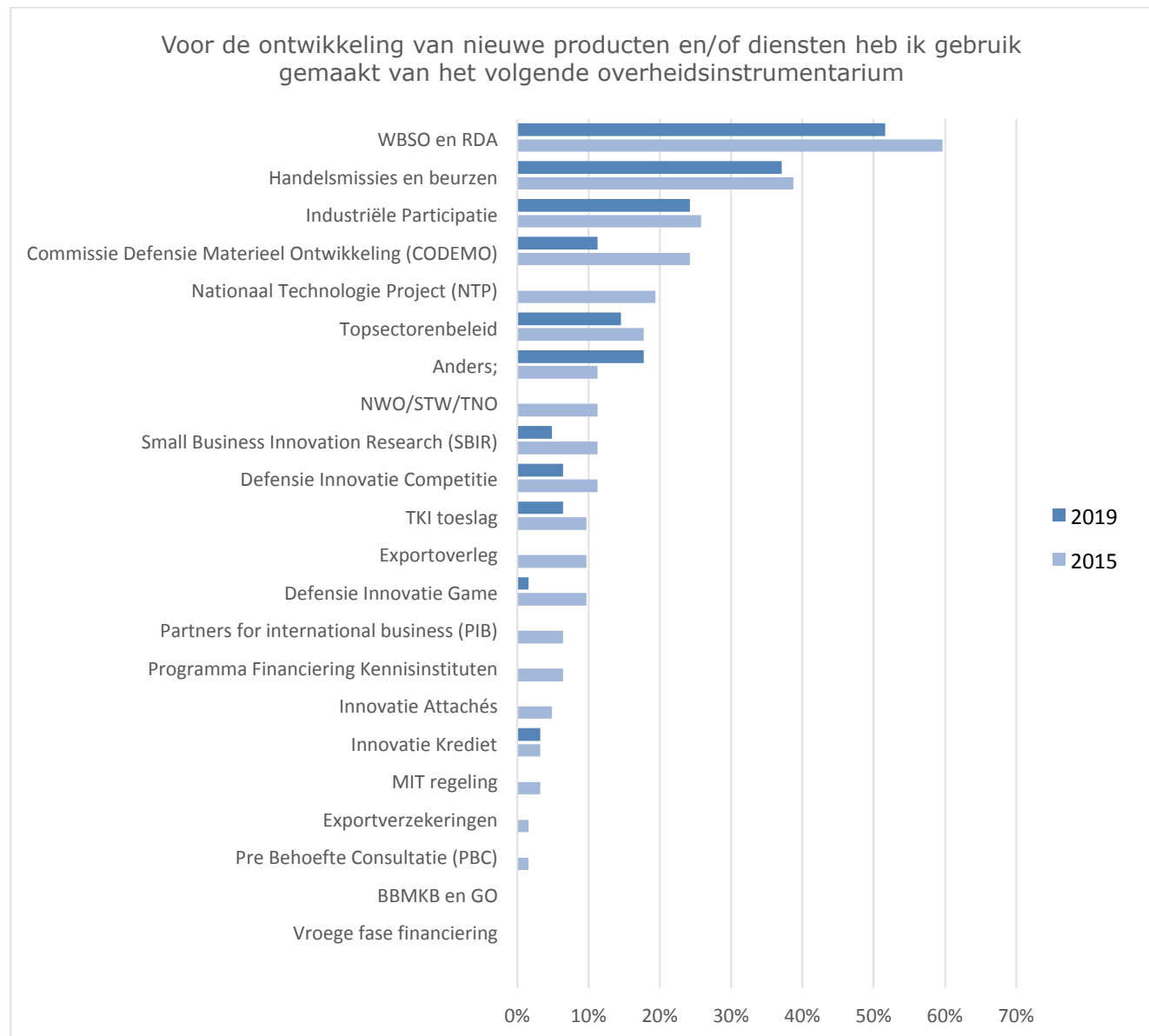
figuur 22, industriële activiteiten op de DIS gebieden

Voor wat betreft het gebruik van het overheidsinstrumentarium door de NL-DVI bedrijven zijn er ten opzichte van 2015 geen grote wijzigingen te zien. De WBSO (met daarin in 2015 opgegaan de RDA), handelsmissies en beurzen en industriële participatie zijn de belangrijkste overheidsinstrumenten die gebruikt worden.

figuur 23, gebruik overheidsinstrumentarium

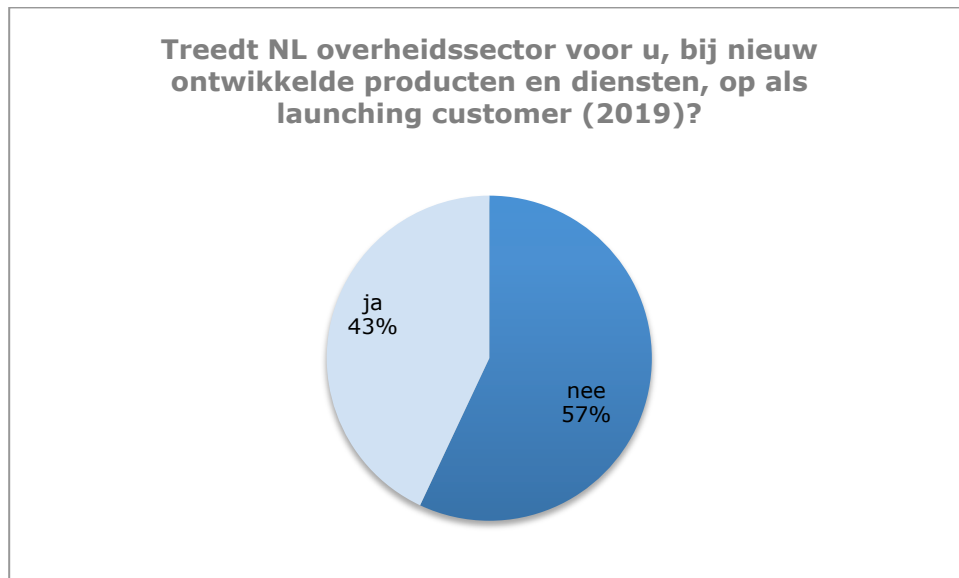

In figuur 24 wordt aangegeven dat bij minder dan de helft van de bedrijven de overheid optreedt als launching customer voor nieuw ontwikkelde producten of diensten. Tegelijkertijd betekent dit dat bij 43 procent van de bedrijven de

Nederlandse overheid wel een rol bij de verkoop van nieuw ontwikkelde producten of diensten speelt.

Figuur 24, launching customer

BIJLAGE I: ONDERZOEKSOPZET KWANTITATIEF ONDERZOEK

Het onderzoek betreft een feitenonderzoek onder bedrijven die toeleveren aan de Nederlandse Defensie en veiligheidsinstellingen. De nadruk heeft gelegen op de actualisering van de bij eerdere onderzoeken verkregen kwantitatieve gegevens van de NL-DVI en niet op onderzoek ter verklaring van de verkregen resultaten. Wèl hebben we waar zinvol de waarschijnlijke verklaringen aangegeven. Deze zijn besproken met de CMP en NIDV.

Het onderzoek bestond uit een enquête onder Nederlandse bedrijven die toeleveren aan de Nederlandse Defensie en veiligheidsinstellingen (de onderzoekspopulatie), aangevuld met enkele interviews met belangrijke relevante bedrijven en gesprekspersonen. Om deze onderzoekspopulatie vast te stellen is de lijst van geënquêteerde bedrijven van het eerdere onderzoek dd. 2016 als startpunt gebruikt. Van de bedrijven op deze lijst is eerst nagegaan of ze nog bestaan en actief zijn op het terrein van DVI. Daarna is de lijst aangevuld met gebruikmaking van informatie van NIDV, CMP en een bureaustudie. De uiteindelijke onderzoekspopulatie is in nauw overleg met het CMP vastgesteld.

De onderzoekspopulatie is veranderd ten opzichte van het laatste onderzoek. In 2016 werden 651 bedrijven geënquêteerd, in 2019 waren het er 475 :

- 268 bedrijven die in 2016 onderdeel waren van de onderzoekspopulatie bleken bij de enquête van 2016 al niet meer relevant, bestaan niet meer of zijn inmiddels samengegaan of om uiteenlopende redenen in 2019 samengenomen;
- Aan de populatie zijn 92 nieuwe bedrijven toegevoegd

Aan de bedrijven is een toelichting van het CMP op het onderzoek met een verzoek om deelname gestuurd. Vervolgens zijn per e-mail online enquêtes verzonden. Bedrijven die niet tijdig antwoordden hebben herinneringen gekregen, relevante bedrijven die ook daar niet op reageerden zijn nagebeld met het verzoek alsnog de enquête in te vullen, soms is samen met hen de enquête telefonisch ingevuld. De enquête kon ingevuld worden van medio februari 2019 tot begin mei 2019. In totaal hebben 86 bedrijven de enquête ingevuld. Dit is een respons van 18%. Om de betrouwbaarheid van de conclusies van de statistische analyse te vergroten zijn de onderzoekspopulatie en respons gestratificeerd: opgedeeld in categorieën op basis van het aantal werkzame personen. De

resultaten zijn per categorie herwogen om de komen tot populatieresultaten. Deze methodiek is tevens in de voorgaande rapporten in 2012 en 2016 gehanteerd. De stratificering van populatie en respons is samengevat in de hiernavolgende tabel.

Tabel 7, stratificatie van de populatie van bedrijven naar aantal werkzame personen

Aantal arbeidsplaatsen	Aantal in populatie	Respons	Respons %	Herwegingsfactor
>2500	12	9	75%	1,3
500-2499	26	9	35%	2,9
200-499	28	9	32%	3,1
100-199	36	8	22%	4,5
50-99	52	9	17%	5,8
20-49	98	13	13%	7,5
10-19	70	10	14%	7,0
1-9	153	19	12%	8,1
Totaal	475	86	18%	5,5

Door op deze manier de populatie en de respons te stratificeren hebben de kwantitatieve schattingen met 90% zekerheid een foutmarge van maximaal +/- 13%.

Het onderzoek werd uitgevoerd door een team met de volgende leden:

- Robert van der Lande (projectleider)
- Ron Overgoor
- Paul Janssen
- Bram den Hertog

Ron Overgoor en Paul Janssen hebben ook deelgenomen in de uitvoering van de eerdere feitenonderzoeken naar NL-DVI (zie tabel 1).

Het onderzoek is begeleid door het CMP:

- Frans Schoneveld
- Mark Lengton
- Dimitri van Rijn, Plaatsvervangend Commissaris Militaire productie